

ปาฐกถา
เรื่องคติฝรั่งเข้ามาเมืองไทย

สมเด็จพระยาจ่างราชานุภาพ

ทรงแสดง

ที่บางกอกอยู่ในเต็ดกลับ

กรุงเทพ ฯ

เมื่อวันที่ ๗ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๖๘

พิมพ์แจกในการพระราชทานเพลิง

พระศพหม่อมเจ้าไตรทิพเทพสุด เทวกุล

วัดเทพศิรินทราวาส

พ.ศ. ๒๕๐๕

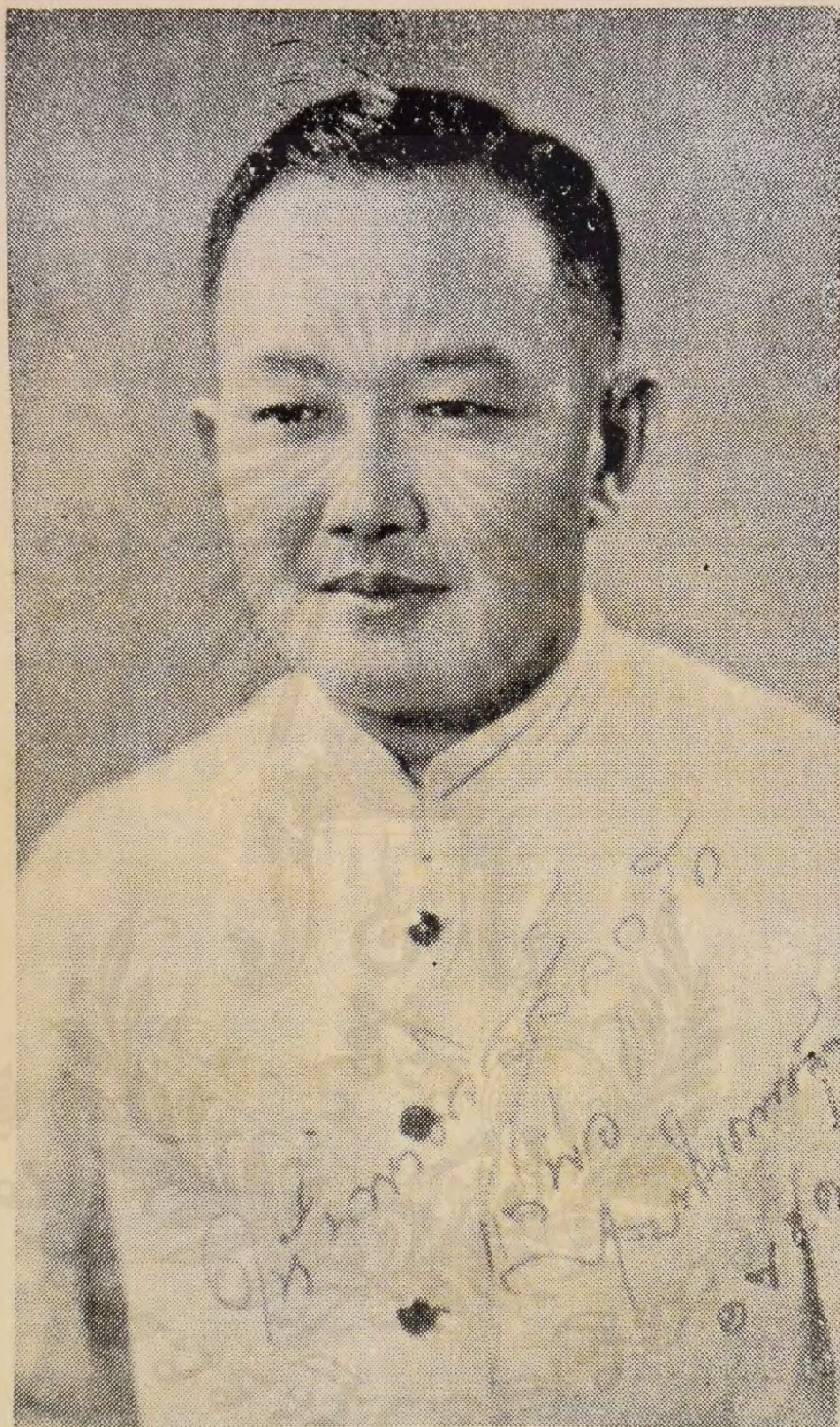
คำนำ

หลานๆ ขอให้ข้าพเจ้าจดหาเรื่องหนังสือที่จะพิมพ์
ในการพระราชทานเพลิงศพ หม่อมเจ้าไตรทิพเทพสุด
เทวกุล ในวันที่ ๗ เดือน
ข้าพเจ้าเห็นว่าหนังสือเรื่อง “ปาฐกถาคติฝังเข้า
มาเมืองไทย” ของสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ
ซึ่งได้พิมพ์มาแล้วถึง ๓๗ ปี ครึ่งหนึ่งนั้น เหมาะแก่
เวลาด้วยประการทั้งปวง จึงได้จัดให้พิมพ์ถวายใน
ครั้งน.

หวังว่าท่านผู้อ่านคงจะพอใจทั่วกัน.

พูนพิศมัย

วันที่ ๓ ตุลาคม ๒๕๐๕

หม่อมเจ้าไตรทิพเทพสุต เทวกุล

ประสูติวันที่ ๕ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๓๘

ถึงชีพิตักษัยวันที่ ๑ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๐๕

พระศพ

หม่อมเจ้าไตรทิพย์เทพสุด เทวกุล

เรื่องคติของฝรั่งเข้ามาเมืองไทย

๑. คติต่างประเทศ (Foreign Culture) ที่มาถึง
ประเทศสยามนี้ มาแต่อินเดียก่อนประเทศอื่นช้านาน
ชาวสยามได้รับศาสนา (Religion) ศิลป (Art)
ศาสตร์ (Science) แลอักษร (Writing) มาจาก
อินเดียทางนั้น

๒. ในแหลมอินโดจีนนี้คติต่างประเทศดูเหมือนจะ
นับถือแต่คติอินเดียมาจนกระทั่งอินเดียตกอยู่ในอำนาจ
พวกถือศาสนาอิสลาม ตั้งแต่ ค.ศ. ที่ ๑๓ ในสมัยนั้น
ประจวบประเทศจีนก็ถูกพวกมองโกล (Mongol) มา
ตีเมือง มีพวกจีนหลบหนีเข้าศึกมาทางตะวันตก มา
อาศัยอยู่ในประเทศเขมรและสยามเป็นอันมาก แล้ว
พระเจ้าแผ่นดินในราชวงศ์หงวน (The Emperor of
Yuan dynasty) ให้มาทำทางไมตรีเมื่อ ค.ศ. ๑๒๘๒

ประเทศสยามจึงเริ่มสมาคม (Relations) และค้าขาย
(Trade) กับจีน คดีจีนจึงเริ่มเจริญในประเทศสยาม
แต่นั้นเป็นต้นมา

๓. ชาวยุโรปนั้น นอกจากคนกล้าเที่ยวเดิรทาง
(adventurous travellers) เช่นมาโคโปโล พวก
โปรตุเกสได้มาถึงประเทศสยามก่อนชาติอื่น โปรตุเกส
มาขอทำทางไมตรี และได้รับอนุญาตให้มา
ค้าขายในประเทศสยาม เมื่อ ค. ศ. ๑๕๑๑ แต่มิ
มีพวกโปรตุเกสเข้ามาตั้งค้าขายอยู่ที่พระนครศรีอยุธยา
ครั้นเมื่อ ค. ศ. ๑๕๓๘ พระเจ้าแผ่นดินสยามเสด็จไป
รบกับพม่าที่ปลายแดน ครั้นนั้นพวกโปรตุเกสประมาณ
๑๐๐ คน อาสาเข้ากองทัพหลวงไปช่วยรบพม่าด้วย
ครั้นไทยมีชัยชนะ พระเจ้าแผ่นดินพระองค์นั้นจึง
พระราชทานบำเหน็จความชอบ ยกที่ดินตำบลหนึ่ง
ริมแม่น้ำทางฝั่งตะวันตกข้างใต้กรุงศรีอยุธยา ให้พวก
โปรตุเกสตั้งบ้านเรือน และพระราชทานอนุญาต

ให้สร้างวัดถอสถาสนาคฤศตั้งตามชอบใจ ชาวยุโรป
และสถาปนาคฤศตั้งจนนับว่าแรกมาตั้งในสยามประเทศ
เมื่อสัตวรรษที่ ๑๖ แห่งคฤศตศก

๕. ชาวยุโรปแรกมาอยู่ในประเทศสยาม มีแต่
โปรตุเกศชาติเดียวตลอดเวลาเกือบร้อยปี แต่ไทย
เรียกว่า “ฝรั่ง” ตามอย่างพวกชาวอินเดียซึ่งเรียก
ชาวยุโรปไม่ว่าชาติใด ๆ ว่า “ฝรั่ง” ไทยจึง
เรียกว่า “ฝรั่ง” ทั้งชาวยุโรปและอเมริกามาจน
ทุกวันนี้ ก็ทรงขนรัฐบาลโปรตุเกศประสงค์จะปลูก
(plant) สถาปนาคฤศตั้งและคนโปรตุเกศ (Portuguese
Colony) ให้มีประจำ (permanently) ตามเมือง
ในประเทศตะวันออกที่โปรตุเกศได้มาตั้งค้าขาย หรือ
มาตั้งเป็นเมืองขึ้นให้ทุกแห่งจึงอุดหนุน (encourage)
ให้พวกโปรตุเกศทำการสมรสกับหญิงชาวประเทศนั้นๆ
เมื่อเกิดลูกหลานก็ส่งสอนฝึกหัดให้ถอสถาสนา และ
ประเพณีขนบธรรมเนียม เช่นโปรตุเกศ อาศรัยเหตุนี้

จึงมีเชื้อสายโปรตุเกสแพร่หลายสืบต่อมา ผิดกับชาว
 ยุโรปชาติอื่น ๆ ซึ่งออกมายังประเทศตวันออกใน
 ภายหลัง ยังมีพวกเชื้อสายโปรตุเกสอยู่ทั้งในอินเดีย
 ในลังกาและในประเทศสยามจนทุกวันนี้ ยังคงถือ
 ศาสนาโรมันคาทอลิก และบางคนยังรู้ภาษาโปรตุเกส
 บ้าง แต่อย่างอื่นเหมือนกับชาวต่างประเทศเสียโดยมาก
 ๕. ก็เมื่อโปรตุเกสเข้ามาอยู่ในประเทศสยามแต่
 ชาติเดียวนั้น ชาวประเทศทางตวันออกยังมีใครรู้จักใช้
 ปืนไฟ ประจวบเวลาเกิดมหายุทธสงครามในระหว่าง
 ไทยกับพม่า เวียนรบกันอยู่กว่า ๕๐ ปี ในสมัยนั้น
 ปรากฏว่า โปรตุเกสได้นำวิชาความรู้ของชาวยุโรปเข้า
 มาเป็นประโยชน์แก่ประเทศสยามหลายอย่าง อย่าง ๑
 คือทำปืนไฟ (making firearms) ทำได้ดีจนสามารถ
 ส่งไปให้ยี่ปุ่นเมื่อต้นศตวรรษที่ ๑๗ แห่งคฤศตศก มี
 จดหมายเหตุปรากฏอยู่ว่า เมื่อคฤศตศก ๑๖๐๖ โชคุนมิ
 อักษรศาสตร์เข้ามาชมปืนที่ไทยทำ และทูลขอปืนนั้น

ต่อพระเจ้าแผ่นดินสยามอีกครั้งน อีกอย่าง ๑ โปรตุเกศ
ได้มาให้แบบแผนสร้างบ้อมปราการต่อสู้ปืนไฟ (For-
tifications against firearms) ยังมีปรากฏอยู่ที่
พระนครศรีอยุธยา และที่เมืองสุวรรณโลก เมืองสุโขทัย
จนบัดนี้ อีกอย่างหนึ่งมาฝึกหัดวิชาปืนไฟในยุทธ-
สงคราม (the use of firearms in war-fare)
แต่อย่างหลังนี้ จะว่าเป็นประโยชน์แก่ไทยทีเดียวว่า
ไม่ได้ ด้วยโปรตุเกศช่วยทั้งไทยและพม่า พวกโปรตุ-
เกศจะได้นำความรู้วิชาอย่างใดมายังประเทศสยามอีก
บ้างทราบไม่ได้แน่ แต่การสอนสาส์นาคฤศตงนน หา
ปรากฏว่าไทยได้รับถือไม่

๖. ชาวยุโรปชาติอื่นเริ่มมาทางไมตรี และมา
ค้าขายในสยามประเทศเมื่อสัตวรรษที่ ๑๗ แห่ง
คฤศตศกหลายชาติ คือพวกฮอลันดามาเมื่อคฤศตศก
๑๖๐๔ พวกอังกฤษมาเมื่อคฤศตศก ๑๖๑๒ พวกเดนมาร์ก
เมื่อคฤศตศก ๑๖๒๑ แต่พวกเดนมาร์กค้าขายเพียงที่เมือง

มะริด ไม่ได้เข้ามาตั้งทางถึงทกรุงศรีอยุธยาเหมือน
 พวกฮอลันดาและอังกฤษ สองชาตินี้ถือศาสนาพุทธ
 โปรเตสแตนต์ ไม่เกี่ยวของแก่การสอนศาสนาคริสต์
 เหมือนพวกโปรตุเกส ทำแต่การค้าขายเป็นสำคัญ
 ปรากฏว่าพวกฮอลันดาได้นำวิชาต่อเรือกำปั่นเข้ามาให้
 ประเทศนี้ ส่วนพวกอังกฤษนั้นได้เข้ามารับราชการ
 เดิรเรือทะเลของไทยมากด้วยกัน เห็นจะได้นำวิชา
 เดิรเรือเข้ามาสอนในประเทศสยาม ในสมัยที่กล่าวนี้
 พวกสะเปนก็ได้มาถึงประเทศสยาม แต่มิได้เป็นมิตร
 กันยดยาว เหตุเพราะพวกสะเปนไปช่วยชาวกัมพูชา
 ซึ่งเปนขบถต่อประเทศสยามในสมัยนั้น

๗. ถึงตอนปลายศตวรรษที่ ๑๗ เมื่อกศศตศก ๑๖๖๒
 พวกฝรั่งเศสมาถึงประเทศสยามอีกชาติหนึ่ง เหตุที่
 พวกฝรั่งเศสมายังสยามประเทศนี้ ผิดกับพวกฮอลันดา
 และอังกฤษ ด้วยเกิดแต่พระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ บำรุง
 ศาสนาโรมันคาทอลิกในยุโรป ประสงค์จะฟื้นฟูศาสนา

คฤศต์ตั้งให้รุ่งเรืองทางประเทศตวันออก เหมือนอย่าง
 เมอครึ่งพวกโปรตุเกศยังมีอำนาจ จึงแต่งพวก
 บาทหลวงให้ออกมาตรวจตราว่าจะควรทำอย่างไรดี
 พวกบาทหลวงเดิรบกมาทางประเทศชเวีย เบ่อร์เซีย
 อินเดียตลอดมาถึงประเทศสยามนี้ เห็นว่าในประเทศ
 อินทได้ผ่านมา พวกอิสลามมีอำนาจปกครองบ้านเมือง
 มักกิดกันสาสนาอื่น แต่สยามประเทศถือพระพุทธ-
 สาสนาอื่นมีคติไม่เบียดเบียนสาสนาอื่น อีกประการ ๓
 เห็นว่าประเทศสยามอยู่ระหว่างอินเดยากับเมืองจีน มี
 พวกชาวประเทศต่าง ๆ ทางตวันออกมากำชาย และ
 อาศรัยอยู่เกือบจะทุกชาติ ถ้าตั้งสอนสาสนาคฤศต์ตั้งที่
 กรุงศรีอยุธยา อาจจะสอนพวกชาวอินเดีย พวกชาว
 มลายูและไทย มอญ เขมร ตลอดจนพวกจีนที่มาตั้ง
 ภูมิลำเนาและค้าขายอยู่ในกรุงศรีอยุธยา ให้พวก
 ชาตินั้น ๆ พาสาสนาคฤศต์ตั้งไปปลูกเพาะในประเทศ
 ของตน แล้วพวกบาทหลวงจะได้ตามไปตั้งสั่งสอน

พระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ และไปเห็นชอบด้วยตามความคิด
 นั้น จึงให้เอากรุงศรีอยุธยาเป็นที่ตั้งราชต่งสอน
 ศึกษาคฤศตังทางประเทศตวันออกในครงนั้น พวก
 บาทหลวงฝรั่งเศสที่เป็นมิชชันนารีมาในครงนั้นเป็นคน
 ฉลาด เริ่มต่งทำการด้วยความดี (charity) ให้
 แก่คนทั้งหลาย เป็นต้นว่ารักษาพยาบาลไข้เจ็บให้
 คนจนตลอดจนคนโทษ แล้วรับสอนวิชาความรู้ให้แก่
 เด็ก คนทั้งหลายก็พากันนิยม ในครงนั้นประจวบ
 เวลาสมเด็จพระนารายณ์เป็นพระเจ้าแผ่นดินสยาม
 พระอัยยาศร์ยกวางขวาง (liberal) มีพระราชประสงค์
 จะทำนุบำรุงบ้านเมือง และประชาชนให้เจริญรุ่งเรือง
 เมื่อเห็นพวกบาทหลวงฝรั่งเศสมาทำคุณความดีเช่นนั้น
 ก็ทรงพระกรุณาอุดหนุน เช่นพระราชทานที่ให้
 บาทหลวงสร้างวัด (คือวัดสันโยเสฟ ซึ่งยังปรากฏ
 อยู่ที่พระนครศรีอยุธยาจนบัดนี้) และให้ตั้ง
 โรงเรียนทั้งโปรดให้ส่งเด็กไปเล่าเรียนภาษาต่างประเทศ

ชาติหลวง ก็ในสมัยนั้นเป็นเวลาไทยกับฮอลันดา
 เกิดหมองหมางกัน (strain relations) ด้วยเรื่อง
 การค้าขาย สมเด็จพระนารายณ์ไม่ไว้พระทัยฮอลันดา
 พวกชาติหลวงทราบความทรง จงแนะนำพระเจ้าหลุย
 ที่ ๑๔ ซึ่งเป็นข้าศึกกับพวกฮอลันดาอยู่ทางยุโรป
 มาเจริญทางพระราชไมตรี และรับอดหนุนไทยให้
 นายช่างและนายทหารเข้ามาช่วย ได้ทำการก่อสร้าง
 ที่ในกรุงศรีอยุธยา และที่เมืองลพบุรีสำหรับเป็น
 ราชธานี ในเวลาเกิดสงครามกับชาวต่างประเทศ
 และฝึกหัดทหารอย่างวิชัยยุโรปขึ้นในครั้งนั้น พวกช่าง
 ฝรั่งเศสได้สร้างบ่อนที่บางกอกนี้ ตรงที่โรงเรียนราชินี
 ซึ่งรื้อเสียแล้วบ่อมี ๑ อยู่ทีโรงเรียนนายเรือยัง
 ปราบกฏอยู่จนเดี๋ยวนี้บ่อมี ๑ นับว่าฝรั่งเศสได้นำ
 วิชาก่อสร้าง (Architecture) และวิชาทหารอย่าง
 ยุโรป (European military discipline) เข้ามา
 ในเมืองไทยครั้งแรกแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์ นอก

จากนั้น มีวิชาอันที่ฝรั่งเคสได้นำเข้ามาครั้งแรก
หลายอย่าง คือวิชาดาราศาสตร์อย่างฝรั่ง (Astronomy)
และกล้องส่องสำหรับดูดาวเป็นต้น อย่าง ๑ โอสถ
(Medicine) อย่าง ๑ และจะมีวิชาอย่างอื่นอีกที่ไม่
ทราบได้ในบัดนี้ การที่ไทยส่งเด็กไปเรียนวิชาถึง
ยุโรป ก็เริ่มส่งครั้งแรกแด่พระนารายณ์เป็นที่แรก
๘. แต่วิชาต่าง ๆ ที่ฝรั่งเคสนำเข้ามาในครั้ง
Destined จะสูญไปหมด (to be destroyed) เพราะ
เกิดเข้าใจผิดข้อเดียว (by a single misunderstanding)
คือพวกบาทหลวงเชื่อ (believe) ว่าจะสามารถให้สมเด็จพระ
นารายณ์ทรงพระพุทธรูปไปเข้าวัดถือศาสนา
คฤศต์ตั้งได้ หวังว่าถ้าได้เช่นนั้น ประชาชนชาวสยาม
ก็จะตามเสด็จเขารัตด้วย ก็จะสามารถทำประเทศสยาม
ให้เป็นประเทศถือศาสนาคริสต์ตั้งเกิดขึ้นทางตะวันออก
พวกบาทหลวงจึงขอความอดหนุนของพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔
และพยายามว่ากล่าวเอาวิชเยนทร์ซึ่งบาทหลวงสามารถ

โห้เขารตได้นั้น โห้เป็นผู้ช่วยคิดอ่านในเหล่าข้าราชการ
 ไทย ตามที่บาดหลวงเข้าใจผิด ขอนเป็นเหตุให้เกิด
 ศัตรูชนในข้าราชการไทยโดยมาก เพราะเห็นว่าพวก
 ฝรั่งเศสจะทำลายพระพุทธรูปศาสนา และเอาบ้านเมือง
 เป็นของฝรั่งเศส ครั้นพระนารายณ์สวรรคตเมื่อ
 ค.ศ. ๑๖๘๘ จึงเกิดจลาจลชนในบ้านเมือง พระเพทราชา
 ผนวหนำของข้าราชการพวกนั้น ได้เป็นพระเจ้าแผ่นดิน
 กเล็ก (undo) การอย่างฝรั่งเสียโดยมาก แต่นั้นมา
 จนเสียกรุงศรีอยุธยาแก่พม่าชาติก เมื่อคฤศตศก ๑๗๖๗
 กยงมฝรั่งบาดหลวง และพวกพ่อค้าอยู่ทกรุงศรีอยุธยา
 หลายชาติ แต่ไม่ปรากฏว่าชาวตะวันตกได้นำวิชา
 ความรู้อย่างใดเข้ามายังประเทศนี้
 ๕. เมื่อไทยเสียกรุงศรีอยุธยาแก่พม่าชาติก ถูก
 ชาติกทำลายบ้านเมือง แล้วกวาดเก็บเอาทรัพย์สินสมบัติ
 จับผู้คนไปเป็นเชลยเป็นอันมาก คติซึ่งชาวตะวันตก
 ได้พามาฝึกสอน หรือก่อสร้างไว้ในประเทศสยามก็

สูญไปเสียเกือบหมด วิชาความรู้ซึ่งชาวยุโรปนำเข้ามา
 มายังประเทศนี้ เมื่อสมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี
 และยังคงอยู่มาจนกรุงรัตนโกสินทร์นี้ ดูเหมือนจะมี
 แต่ของเหล่านี้ คือ วิธีหล่อปืนไฟ (casting cannon)
 อย่าง ๑ ใช้ปืนไฟในการยุทธอย่าง ๑ วิธีทำบ่อมค้าย
 สู้กำลังปืนไฟอย่าง ๑ โอสถยงมขผงใช้รักษาแผลแทน
 ตั๊กแตน พวกเชื้อสายโปรตุเกสยังใช้รักษาต่อมา กับ
 ตำรายา (Prescriptions) มีอยู่ในตำรายาไทย
 ว่าเป็นของหมอฝรั่งได้รักษาถวายสมเด็จพระนารายณ์
 เป็นต้นอย่าง ๑ ของกิน (Confectionaries) เช่น
 Sponge cake เช่นไทยยังเรียกว่าขนมฝรั่งอย่าง ๑
 Oeuf Filets ไทยเรียกว่าฝอยทอง เป็นของโปรตุเกส
 อย่าง ๑ นอกจากนกมวธการก่อสร้างตึก เช่นก่อโค้ง
 เป็นต้น เพราะของที่ฝรั่งมาให้อย่างก่อสร้าง เช่นที่
 เมืองลพบุรี ก็ยังเหลือเป็นตัวอย่างอยู่
 ๓๐. ตงเต้เสี่ยกรุงศรีอยุธยาแก่พม่าชาติก เมื่อ

ค. ศ. ๑๗๖๗ ไทยต้องทำสงครามกับอังกฤษอยู่ใน
แผ่นดินขุนหลวงพระยาตาก ๑๕ ปี และต้องรบพุ่งกับ
พม่ารักษาอิศรภาพ มาในรัชกาลสมเด็จพระรามา-
ธิบดีที่ ๓ อีก ๒๘ ปี ในสมัยนั้นประจวบกับเกิดการจลาจล
ในประเทศฝรั่งเศส แล้วเกิดมหาสงครามของพระเจ้า
นะโปเลียนต่อมา การคมนาคมในระหว่างไทยกับชาว
ยุโรป จึงเป็นอันหยุดไป (suspended) คราวหนึ่ง
ประมาณ ๕๐ ปี ในระยะนั้นการค้าขายของไทยมีแต่
กับเมืองจีนเป็นสำคัญ ทางไมตรีในระหว่างประเทศก็
มีแต่กับเมืองจีน เป็นเหตุให้ไทยสนิทสนมกับจีน คิด
ต่างประเทศที่มาจากต่างประเทศ จึงเป็นคติจีนเป็นพัน
ตลอดสมัยนั้น

๑๓. ชาวยุโรปเริ่มกลับมาทำการเกี้ยวข้อง (Rela-
tions) กับประเทศสยาม เมื่อในรัชกาลสมเด็จพระ
รามาธิบดีที่ ๒ ซึ่งเสวยราชย์เมื่อ ค. ศ. ๑๘๐๕ ในสมัย
นั้น ไทยกำลังเตรียมการต่อสู้ข้าศึกทั้งพม่าและญวน

ต้องการเครื่องศัสตราวุธ (Arms and Ammunitions)
 สำหรับบองกนบ้านเมือง จึงแต่ง (commissioned)
 เรือกำปั่นหลวง ๒ ลำ ให้ปั่นทุกสิ้นค่ำไปขายที่เมือง
 สิงคโปร์บ้าง เมืองมาเก๊าบ้าง แล้วขอหาเครื่อง
 ศัสตราวุธมาใช้

๑๒. การที่ไทยใช้ธงช้างเป็นธงชาติก็เกิดขึ้นในสมัย
 นี้ เดิมธงสำหรับชักในเรือกำปั่นไทย ใช้ธงสีแดงมา
 แต่ครั้งกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี มาถึงสมัยนเรอ
 กำปั่นหลวงออกไปถึงเมืองมาเก๊าและสิงคโปร์ พวก
 ฝรั่งว่าธงแดงพวกมลายูมักใช้กันมาก (commonly
 used) ไม่สังเกตว่าเป็นเรือหลวงของประเทศสยาม ก็
 ครองนสนมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ ทรงได้ช้างเผือกถึง ๓
 ช้างตามประเพณีในประเทศพม่า ไทย และเขมร อัน
 มีมาแต่โบราณ ถือว่ามีพระเกียรติยศเป็น “พระเจ้า
 ช้างเผือก” (Lord of the white Elephants) จึง
 โปรดให้ทำรูปช้างเผือกอยู่ในวงจักรติดบนธงแดง ชัก

เรือกำปั่นหลวง หมายความว่า เป็นเรือของพระเจ้า
 ช่างเผือก ต่อมาเมื่อใช้เป็นธงชาติสำหรับเรือผู้
 เอาจักรเป็นเครื่องหมายแห่งพระราช (Kingship)
 ออกเสีย จึงเกิดธงช้างเป็นธงชาติตั้งแต่เมื่อ ค. ศ. ๑๘๑๘
 เป็นต้นมา

๑๓. เมื่อ ค. ศ. ๑๘๑๘ โปรตุเกศเจ้าเมืองมาเก๊า
 แต่งทูต (Envoy) ให้คุมเครื่องราชบรรณาการมา
 ถวายสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ ขอประทานอนุญาต
 ให้โปรตุเกศเข้ามาค้าขาย และมาต่อเรือกำปั่นได้ใน
 กรุงสยาม ก็ได้ประทานอนุญาตตามประสงค์ เป็นการ
 ตอบแทนที่โปรตุเกศช่วยหาเครื่องศัสตราวุธให้แก่ไทย
 เจ้าเมืองมาเก๊าจึงให้ คาลส์ เดอ ซิล ไวโร เข้ามาเป็น
 ผู้จัดการของโปรตุเกศอยู่ในบางกอก สมเด็จพระ
 รามาธิบดีที่ ๒ พระราชทานที่ (สถานที่โปรตุเกศ
 บัดนี้) ซึ่งเจ้าอนุบาลองค์ก่อนได้ขุดไว้แต่ก่อน ให้คาลส์
 เดอ ซิล ไวโร อยู่ แล้วทรงตั้งคาลส์ เดอ ซิล ไวโร

เป็นขุนนางไทยที่หลวงอภัยวานิช แต่ฝรั่งว่าเป็นกงสุล
 โปรตุเกศ ในสมัยนั้นฝรั่งที่อยู่ในบางกอกมีแต่
 บาทหลวงฝรั่งเศส ซึ่งกลับเข้ามาอยู่กับพวกคฤหัสถ์ตั้ง
 เชื้อสายโปรตุเกศที่กรุงธนบุรี แต่ครั้งแผ่นดินขุนหลวง
 พระยาตาก กับพวกคาลส์ เดอ ซิล ไวโรโปรตุเกศ กับ
 นาน ๆ มีเรือกำปั่นอังกฤษมาค้าขายบ้าง การที่ไทย
 พุดจากกับชาวตะวันตก ถ้าเป็นอังกฤษใช้ภาษามลายู
 โปรตุเกศนั้นมักพูดเชื้อสายโปรตุเกศ บางคนยังรู้
 ภาษาพอเป็นล่ามโปรตุเกศได้ ส่วนพวกฝรั่งเศสนั้น
 บาทหลวงหัดพูดภาษาไทยได้เอง หาปรากฏว่ามีไทย
 คนใดคนหนึ่งพูดภาษาฝรั่งได้ไม่

๑๔. การที่ไทยเกี่ยวข้องกับอังกฤษ
 ในสมัยนั้นเริ่มเกิดขึ้นเมื่อ ค. ศ. ๑๖๖๒ ด้วยบริษัทอินเดีย
 อังกฤษ (British India Company) อยากจะขยาย
 การค้าขาย (trade) มาถึงบางกอก มาควิสเฮสต์ติง
 (the Marquis of Hasting) ซึ่งเป็นเจ้าเมืองอินเดียของ

อังกฤษอยู่ในสมัยนั้น จึงแต่งให้หมอยอนครอเปิดเป็น
 ทูตนำเครื่องราชบรรณาการเข้ามาถวายสมเด็จพระ
 ราชามาธิบดี ๒ เพื่อจะขอทำหนังสือสัญญาทางไมตรี
 ความปรากฎในหนังสือระยะทาง (journal) ของ
 ครอเปิดว่าการที่พูดจากันกับไทยลำบากมาก ด้วยไม่มี
 ใครรู้ภาษาอังกฤษในบางกอกนี้ ครอเปิดต้องเอาล่าม
 ภาษามลายูมาด้วย เมื่อสนทนากับเสนาบดี ครอเปิดพูด
 ภาษาอังกฤษกับล่ามของตน ล่ามนั้นแปลเป็นภาษา
 มลายูแก่ล่ามของไทย ล่ามของไทยแปลเป็นภาษาไทย
 เวียนเสนาบดี ๆ ตอบครอเปิดว่ากระไร ก็ต้องแปลกลับไป
 ไปอย่างเดียวกัน การปรึกษาสัญญา (Negotiations)
 ครองนั้นไม่สำเร็จได้ด้วยเหตุ ๒ อย่าง อย่างที่ ๑ เมื่อ
 ก่อนครอเปิดจะเข้ามา เจ้าเมืองไทยเอาใจออกหากจาก
 ไทยไปเข้ากับพม่า ไทยให้กองทัพลงไปตีได้เมืองไทย
 อังกฤษไม่อยากจะให้ไทยมีอำนาจลงไปใกล้เกาะหมาก
 ให้ครอเปิดเข้ามาขอเมืองไทยคืน ให้เจ้าพระยาไทย

ไทยไม่ยอม อีกอย่าง ๑ นั้นไทยจะให้อังกฤษที่เมือง
 เกาะหมาก ส่งไปรับช่วย (facilitate) หาเครื่อง
 ศัสตราวุธมาขายแก่ไทย ฝ่ายอังกฤษอยากจะไปค้าขาย
 ที่เมืองพม่าด้วยเหมือนกัน เกรงพม่าจะว่ามาเข้ากับ
 ไทย ครอเฟ็ดจึงรับเป็นอุบายว่า ถ้าไทยสัญญาว่าจะ
 ไม่เอาเครื่องศัสตราวุธมาใช้รบพุ่งกับเมืองที่เป็นไมตรี
 กับอังกฤษฯ จึงจะรับเป็นธุระช่วยให้ ไทยไม่พอใจ
 ในข้อนี้ด้วยอีกอย่าง ๑ จึงไม่ยอมทำหนังสือสัญญากับ
 อังกฤษในครั้งนั้น เป็นแต่อนุญาตให้เรือกำปั่นอังกฤษ
 ไปมาค้าขายได้เหมือนชาติอื่น แม้การทำสัญญาไม่
 ตกกลงกันเมื่อคราวครอเฟ็ดเข้ามา ไทยกับอังกฤษก็
 เริ่มมีทางไมตรีกันแต่นั้นมา.

๑๕. ถึง ค. ศ. ๑๘๒๔ สมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒
 สวรรคต สมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๓ ได้เสวยราชย์ ใน
 ค. ศ. ๑๘๒๔ นั้นเองอังกฤษเกิดสงครามกับพม่าครั้งแรก
 (the first Burmese War) อังกฤษกับไทยได้เข้ากัน

ในการรบบพม่าในครั้งนั้น จึงเป็นเหตุให้ได้ทำหนังสือ
 สัญญาทางไมตรีกับบรรษัทอินเดียอังกฤษ เมื่อ ค.ศ.
 ๑๘๒๕ ในคราวนายร้อยเอก เฮนรีเบอเรนเป็นทูตเข้า
 มา ในเวลานั้นเพราะยังไม่มีไทยใครรู้ภาษาอังกฤษ
 หนังสือสัญญาต้องทำถึง ๔ ภาษา คือ ภาษาไทย
 ภาษาอังกฤษ ภาษามลายู แลภาษาโปรตุเกส เมื่อ
 ทำสัญญากันแล้ว มีพ่อค้าอังกฤษเข้ามาตั้งค้าขาย
 คนแรกชื่อรอบเบิตสันเตอร์ มาตั้งห้างอยู่ที่ภูมิจน
 สมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๓ ก็ทรงตั้งเป็นขุนนางไทย
 ที่หลวงวิเศษพานิช เหมือนอย่างพระองค์ก่อนได้ตั้ง
 คาลส์ เดอ ซิล ไวโรโปรตุเกสมาแต่ก่อน ได้เริ่มมี
 การค้าขายกับอังกฤษมาแต่ในตอนนี้ ทางฝ่ายพวก
 โปรตุเกสก็เริ่มมีพวกพ่อค้าโปรตุเกสเข้ามาตั้งในบาง
 กอกในตอนนี้.

๑๖. ถึง ค.ศ. ๑๘๒๘ พวกมิชชันนารีอเมริกัน
 เริ่มเข้ามาตั้งที่ในบางกอกนี้ เดิมพวกอเมริกันมิชชัน-

นารมาสอนศาสนาอยู่ในเมืองจีน มาด้วยความว่ามพวก
 จีนเข้ามาอยู่ในเมืองไทยมาก จึงให้มิชชันนารี ๒ คน
 ซึ่งรูภาษาจีนเอาหนังสือสอนศาสนา (Religious
 tracts) ซึ่งแต่งแลพิมพ์เป็นภาษาจีนเข้ามายังบางกอก
 พวกมิชชันนารีมาขออนุญาต รัฐบาลไทยก็อนุญาต
 ให้สอนตามประสงค์ จึงเข้าที่ตั้งสถานสอนศาสนาแก่
 พวกจีนอยู่ที่ รมวัดเกาะในลำเพ็ง แต่ส่วนไทยนั้น
 เพราะพวกมิชชันนารียังไม่รู้ภาษาไทย และไม่ได้
 เตรียมหนังสือเข้ามาสอนศาสนา จึงเป็นแต่ช่วยรักษา
 ไข้เจ็บให้แก่ไทย ไทยสำคัญว่าพวกมิชชันนารีเป็น
 หมอ (Physician) จึงเรียกพวกมิชชันนารีอเมริกัน
 ว่าหมอ (Doctor) แล้วเลยเรียกกันสืบมาว่าหมอนั้น
 หมอนั้น จนทุกวันนี้ เพราะพวกมิชชันนารีอเมริกัน
 เห็นว่าไทยไม่รังเกียจ จึงได้คดขยายการต่อมาถึง
 ถึงสอนไทยในประเทศสยามนี้ มีพวกมิชชันนารี
 อเมริกันติดตามกันออกมาหลายคนโดยลำดับ แต่ใน

ชนแรกเมื่อยังไม่รู้ภาษาไทย ได้แต่รักษาใช้เจ็บ
ให้แก่ไทยอยู่หลายปี จนรู้ภาษาไทยจึงได้ตั้งตนสอน
ศาสนา.

๓๗. พวกมิชชันนารีอเมริกันได้นำวิชาความรู้ของ
ชาวตะวันตกเข้ามาให้เป็นประโยชน์แก่ประเทศสยาม
หลายอย่างเป็นต้นว่า วิชาพิมพ์ภาษาไทย แต่วิชา
พิมพ์หนังสือไทยนั้นอเมริกันหาได้คิดไม่ เป็นความคิด
ของคนอังกฤษ มีเรื่องปรากฏว่าเมื่อครอเฟ็ดเป็นทูต
มาเมืองไทยกลับไปแล้ว รัฐบาลอังกฤษในอินเดียคิด
เห็นว่าอังกฤษคงจะต้องเกี่ยวข้องกับไทยต่อไป ต่อมา
จึงแต่งให้นายร้อยเอก โลว์คนหนึ่ง (ซึ่งภายหลังได้
เป็นนายพันเอก) มาเรียนภาษาไทยที่บิ๊นัง นายร้อย
เอกโลว์ พยายามเรียนจนรู้ภาษาไทย พูดได้อ่าน
หนังสือออก แล้วจึงแต่งหนังสือไวยากรณ์สำหรับให้
ชาวต่างประเทศเรียนภาษาไทยขึ้นเรื่อง ๑ เมื่อจะพิมพ์
หนังสือนั้นไปคิดทำตัวพิมพ์อักษรไทยที่เมืองกาลกัตตา

รัชชูปถัมภ์ ๓ ทรงพระราชดำริเห็นว่าเรือกำปั่นฝรั่งดีกว่า
 ลำเกาจีน จึงโปรดให้สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ (the Regent)
 เวลานั้นยังเป็นขุนนางหนุ่ม แต่เป็นคนฉลาด คิดต่อ
 เรือกำปั่นอย่างฝรั่ง สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอเห็นจะได้ช่าง
 (shipwright) อังกฤษและโปรดเกล้าฯ เป็นผู้ช่วย ไป
 ตั้งต่อเรือกำปั่นที่เมืองจันทบุรี ต่อจนสำเร็จ ได้นำ
 ลำแรกเข้ามาถวายเมื่อ ค.ศ. ๑๘๓๕ สมเด็จพระ
 ราชูปถัมภ์ ๓ โปรดมาก เแต่นั้นไทยก็เริ่มใช้เรือ
 กำปั่นอย่างฝรั่งต่อมา เรือรบมอญที่ประหลาด
 ปราบกบฏอยู่ ด้วยสมเด็จพระรามาธิบดี ๓ ทรง
 พระราชดำริว่าต่อไปภายหน้าลำเกาจีนคงจะต้องเลิก
 เพราะลำเรือกำปั่นของฝรั่งไม่ได้ และครั้นนั้นกาลถึงทรง
 ปฏิสังขรณ์ (Restoration) วัดคอกกระบือซึ่งอยู่
 เหนืออ่าวบางกอกดอกเดยวัน จึงโปรดฯ ให้สร้างรูป
 เรือลำเกาจีนเป็นฐานพระเจดีย์ชนไวทวดนน ดักรัสว่า
 ต่อไปถึงชนลูกหลานไม่รู้ว่เรือลำเกาจีนเป็นอย่างไร

จะได้ไปดูทวดนน และให้เรียกชอวดว่า วัดยานนาวา
ท่านทั้งหลายยังจะดูได้จนทุกวันนี้.

๑๙. ความเปลี่ยนแปลงอย่างสำคัญในเรื่องคติของ
ชาวตะวันตกในประเทศจีน เกิดขึ้นเมื่อคริสต์ศักราช ๑๘๕๒
เหตุด้วยอังกฤษเกิดรบกับจีนครั้งแรก (the first
Chinese War) ครองหนทในเมืองไทยเชอค่าเงินโดย
มากกว่า จีนไม่ได้แพ้ฝรั่ง เป็นแต่ยอมสัญญาชอราคาญ
มีไทยที่เป็นชนสูงแต่ ๓ คนซึ่งเห็นว่าเงินแพ้ฝรั่ง และ
เชอว่าชาวยุโรปจะออกมาอำนาจทางประเทศตะวันออก
ในวันหน้า ๓ คนนั้น คือ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (King Mongkut) เวลานั้น
ทรงผนวชอยู่พระองค์ ๑ พระปิ่นเกล้า พระอนุชา
(Younger full brother) ของพระจอมเกล้าพระ-
องค์ ๑ สมเด็จพระยาองค์ ๑ เห็นว่าไทยควรจะ
ชวนชวายหาความรู้วิชาการอย่างฝรั่งให้รู้ไวเผื่อบ้าน
เมืองจะตองเกยวชองกับฝรั่งในวันหน้า พระจอมเกล้า

เปนปราชญ์ชำนาญภาษาบาลี ได้ทรงเรียนภาษาละติน
 จากสังฆราชปะละควอย์แต่ก่อนแล้วจึงเริ่มทรงเรียน
 ภาษาอังกฤษกับมิชชันนารีอเมริกันคนหนึ่ง ชื่อแคสเวล
 พระบิ๊นเกล้า นั้น ก็ทรงเรียนภาษาอังกฤษจากพวก
 มิชชันนารีอเมริกัน แต่พระองค์เองเป็นตำแหน่งนาย
 ทหารอยู่ในสมัยนั้น พอพระหฤทัยศึกษาตำราทหาร
 (มีตำราปืนใหญ่ พระบิ๊นเกล้าทรงแปลจากภาษา
 อังกฤษแต่สมัยนั้น ยังปรากฏอยู่) ทางภาษาอังกฤษ
 ทรงทราบสู้พระจอมเกล้าไม่ได้ ส่วนสมเด็จพระยา
 นนเพราะชอบวิชาต่อเรือ จึงเอาเป็นธุระต่อเรือกำปั่น
 รบ เรียนรู้ภาษาอังกฤษพอพูดได้บางเล็กน้อย นอก
 จากทั้ง ๓ ทกกล่าวมา ยังมีอีก ๒ คน คือกรมหลวง-
 วงศ์อิทธิราชสันนิท (ปู่ของเจ้าพระยาวงศ์านุประพัทธ์
 เสนาบดีกระทรวงคมนาคมและหม่อมราชวงศ์ส่วพรรณ
 สันนิทวงศ์ ณ อยุธยา) ทรงศึกษาวิชาแพทยอยู่แต่ก่อน
 จึงเริ่มศึกษาวิชาหมอฝรั่งจากมิชชันนารีอเมริกัน กับ

นายโหมต อมาตยกุล เรียนวิชาแยกธาตุ (Chemistry) และวิชาเครื่องจักร (Machinery) แต่เรียนในภาษาไทยพูดภาษาฝรั่งไม่ได้ พง ๕ นเป็นศุภมาสมาคมและนิยมความรูของฝรั่งมาแต่แผ่นดินสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๓ การที่ส่งไทยไปเรียนวิชาในยุโรปก็ปรากฏว่าสมเด็จพระเจ้าพระยาได้ส่งไปครั้งแรกเมื่อในแผ่นดินนั้นคนให้ไปเรียนวิชาเดิรเร็ว ไปเรียนจนได้ประกาศนียบัตติเดิรเร็วทะเลได้ กลับมาได้รับราชการในแผ่นดินสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๔.

๒๐. ถึง ค. ศ. ๑๘๕๐ รัฐบาลอังกฤษแต่งให้เซอร์เชมส์บรุค เป็นทูตมาขอทำหนังสือสัญญาใหม่ ครังนั้นเป็นครั้งแรกที่พูดจากันในภาษาอังกฤษ เพราะเซอร์เชมส์บรุคมาจากเมืองอังกฤษ ไม่ได้มาจากอินเดียเหมือนทูตอังกฤษก่อน ๆ ปรากฏในจดหมายเหตุว่ามีไทยคนเดียวแต่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่รภาษาอังกฤษได้ทันช่วยราชการทำหนังสือ

โต้ตอบเซอร์เชมส์บรุ๊กในคราวนี้ แต่ในเวลานั้น
 พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงประชวรอยู่
 แล้ว ไม่โปรด ฯ ให้รับแก้หนังสือสัญญาฉบับอังกฤษ
 เซอร์เชมส์บรุ๊กก็ต้องกลับไป.

๒๓. ถึง ค. ศ. ๑๘๕๑ สมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๓
 สวรรคต พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
 ได้เสวยราชสมบัติ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า-
 เจ้าอยู่หัวได้ทรงรับประโยชน์ (Benefits) จากการที่
 ทรงผนวชอยู่ ๒๖ ปี นนหลายอย่าง ซึ่งมีได้แก่เจ้า
 นายและผู้ดี (the noble men) ในสมัยนั้น นอก
 จากได้ทรงเล่าเรียนภาษาต่างประเทศ ยังได้เสด็จชุกด์ังค์
 ไปตามหัวเมือง (extensive pilgrimages) อาศรัย
 เหตุอันได้ทอดพระเนตรเห็นความเป็นอยู่ของบ้านเมือง
 แลราษฎร (the conditions of the country and the
 people) เพราะฉะนั้นพอเสวยราชย์ก็ทรงเปลี่ยนแปลง
 ขนบธรรมเนียมซึ่งไม่เป็นประโยชน์พินสมัย เริ่มต้น

แต่ในอารพระราชพิธีบรมราชาภิเษก โปรดให้พ่อค้า
ชาวต่างประเทศเข้ามาเฝ้าได้ในมหาศมาคม และเลิก
ธรรมเนียมบังคับให้บ้านเรือนข้างทางเสด็จมีตประตู
หน้าต่างอย่างในเมืองจีน โปรด ฯ ให้ราษฎรมาเฝ้าได้
ทั่วหน้า ใครจะถวายฎีการ้องทุกข์ต่อพระหัตถ์ได้ ก็
เกิดความนิยมแก่ราษฎรโดยพลัน.

๒๒. ครั้นนั้นประจวบเวลารัฐบาลอังกฤษตั้งให้
เซอร์ยอนเบาริงเป็นเจ้าเมืองฮ่องกงแลให้เป็นผู้มาขอ
ทำสัญญากับไทยอีก เซอร์ยอนเบาริงได้ทราบว่าใน
ประเทศสยามเปลี่ยนรัชกาลใหม่ และพระบาทสมเด็จพระ
พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงศึกษาความรู้ของชาว
ตะวันตก มีพระอัชฌาศัยกว้างขวางผิดกับพระเจ้า-
แผ่นดินแต่ก่อน จึงคิดอ่านทำความคุ้นเคย (friendly
communication) กับพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า-
เจ้าอยู่หัวด้วยหนังสือไปมา พระบาทสมเด็จพระ-
จอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ทรงรับ (respond) ทางไมตรี

มัตตอเชอรยอนเบาริง แล้วเชอรยอนเบาริงจึงได้เข้ามา
 ยังกองสยามเมื่อ ค. ศ. ๑๘๕๔ การปรึกษาทำสัญญา
 ในระหว่างไทยกับอังกฤษก็เป็นการสะดวก ต่อนั้น
 อเมริกันและฝรั่งเศส และรัฐบาลยุโรปชาติอื่น ๆ
 เข้ามาทำสัญญาทางพระราชไมตรี กองสยามก็ได้แต่ง
 ทูตไปถึงเมืองอังกฤษและฝรั่งเศส เป็นอันเปิดประเทศ
 สยามแก่ประเทศตะวันตกมาแต่นั้น.

๒๓. เชอรยอนเบาริงได้แต่งหนังสือว่าด้วยประเทศ
 สยามเรื่องหนึ่ง ในหนังสือนั้นได้กล่าวชม (praise)
 พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวว่า “The rare
 and illustrious example of a successful devotion
 of the time and talent of a great Oriental
 sovereign to the cultivation of the literature
 and the study of the philosophy for the Western
 Nations.” ดั่งน แต่ยังมีความอีกฝ่ายหนึ่ง (there was
 another fact) คือที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า-
 เจ้าอยู่หัวทรงพระปรีชาลวงรูกว่าผู้อื่นในสมัยเดียวกัน

(he was far in advance of his contemporaries)

เป็นการลำบากแก่พระองค์มิใช่น้อย (constituted

no small handicap) นอกจากพระองค์กับท่านผู้ซึ่ง

ศึกษาคติชาวตะวันตกมาด้วยกันกับพระองค์ ผู้ที่จะ

เข้าใจหรือเห็นชอบด้วยพระบรมราโชบายยังมีน้อย

เพราะฉะนั้นในการที่ทำหนังสือสัญญาเปิดเมืองไทยให้

ชาวตะวันตกเขามาค้าขายตรงนั้น มีความลำบากแก่

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมิใช่น้อย

(there were many difficulties that King

Mongkut has had to face) ฝ่ายหนึ่ง (on the

one hand) มีฝรั่งเขามาค้าขายในบางกอกเป็นอันมาก

มักงสู่ลมาตงและมาอ้างเอาสิทธิตามหนังสือ (claim

Extra — Territorial and treaty rights) อีกฝ่าย

หนึ่ง (on the other hand) ผู้ซึ่งต้องเสียผลประโยชน์

ประโยชน์ (Privileges) เพราะชาวต่างประเทศเข้า

มาค้าขายแข่งกรองขอให้ช่วย ที่จะทำให้ประโยชน์

ทั้งสองฝ่ายเข้ากัน (adjustment) ไม่ใช่ได้ง่าย และ
 ทำให้ไม่ได้โดยเร็ว แต่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า-
 เจ้าอยู่หัวทรงสู้ความยากนั้นโดยมิได้ท้อถอย.

๒๔. การต่าง ๆ ที่จัดทำตามแบบอย่างชาวตะวันตก
 เกิดขึ้นครั้งแรกในดินพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้า-
 อยู่หัวหลายอย่าง การทรงฝรั่งเข้ารับตำแหน่งหน้าที่
 ในราชการกกลบมชนในครั้งนั้น เป็นล่ามและเป็นผู้
 แปลตำราสำหรับตำราบ้าง เป็นครูฝึกหัดทหารบกและไปลิศ
 ซึ่งโปรดให้จัดทำตามแบบยุโรปบ้าง เป็นนายเรือแลช่าง
 กลเรือไฟหลวงบ้าง ทำการอื่น ๆ บ้าง สิ่งซึ่งเราได้เห็น
 และได้ใช้สอยกันบัดนี้ เกิดขึ้นในครั้งนั้นกหลายอย่าง
 คือการใช้พิมพ์หนังสือของรัฐบาล โรงกระสาปน์ การ
 ใช้เงินเหรียญแทนเงินพดด้วง ใช้สูททองแดงและดีบุก
 แทนเบยหอย ศูลกะสถาน ถนนใหม่สำหรับใช้รถม้า
 และตึกซึ่งทำตามแบบอย่างฝรั่ง และโรงสีไฟ โรง
 เลื่อยจักรเป็นต้น ยังมีสิ่งอื่น ๆ อีกมาก แต่ประหลาด

ทการสำคัญยิ่ง และเป็นการซึ่งพระบาทสมเด็จพระ-
 จอมเกล้าเจ้าอยู่หัวต้องพระราชประสงค์อย่างยิ่งกลับ
 เป็นการซ้ำ คือการที่ไทยเรียนรูภาษาชาวยุโรป แม้มิ
 ฝรั่งเข้ามาตั้งอยู่ในบางกอก และรัฐบาลมักจกเกี่ยวของ
 กับฝรั่งมากชนิด ไทยที่เล่าเรียนรูภาษาฝรั่งยังมีน้อย
 เหตุที่เป็นทงน ดูเหมือนจะเป็นเพราะผู้สอนภาษา
 ต่างประเทศในสมัยนั้น มีแต่พวกมิชชันนารี ซึ่งสอน
 สำนานด้วยกันกับสอนภาษา เจ้านายและขุนนางจึงไม่
 อยากรส่งลูกหลานไปเล่าเรียน ด้วยเกรงมิชชันนารีจะ
 สอนให้ทงพระพุทธรศาสนา ฝ่ายพระบาทสมเด็จพระ-
 จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีพระเจ้าลูกเธอเมื่อก่อนทรงผนวช
 ก็ทรงพระเจริญเกินเวลาเล่าเรียนเสียแล้ว พระเจ้า-
 ลูกเธอที่ประสูติเมื่อเสวยราชย์แล้วก็ทรงพระเยาว์
 ต้องรอมาจน ค. ศ. ๑๘๖๒ เมื่อพระเจ้าลูกเธอมีพระ-
 บาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นต้นทรงพระ-
 เจริญชนถึงเวลาจะเล่าเรียน จึงโปรดให้หาครูอังกฤษ

ได้นำลิโอโนเวนเข้ามาเป็นครูสอนภาษาอังกฤษ แก่
 พระเจ้าลูกเธอ แต่สอนอยู่ไม่กี่ปี นางลิโอโนเวนก็
 กลับไปเสีย พระเจ้าลูกเธอที่เรียนภาษาอังกฤษทรงสน
 ได้เรียนต่อมาแต่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้า-
 อยู่หัวพระองค์เดียว จนทรงทราบภาษาอังกฤษใน
 ในรัชกาลที่ ๕.

๒๕. พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวสวรรคต
 เมื่อ ค.ศ. ๑๘๖๘ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า-
 เจ้าอยู่หัวชนเสวยราชย์ เวลานั้นพระชันษาได้ ๓๖ ปี
 ยงต้องมรสุมสำเร็จราชการแผ่นดิน แต่ทรงพระเจริญเกิน
 กว่าที่จะเล่าเรียนอย่างเด็ก จึงจัดการให้เสด็จไป
 ประพาสทอดพระเนตรเมืองต่างประเทศ เมืองสิงคโปร์
 และเกาะชวา เมื่อ ค.ศ. ๑๘๗๑ ในปลายปีนั้นเสด็จ
 ไปประพาสอินเดียอีกครั้ง ๑ การที่พระบาทสมเด็จพระ
 จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จประพาส ๒ ครั้งนี้เป็น
 หัวข้อสำคัญในพงศาวดารประเทศสยามต่อมา พอ

เสด็จกลับจากอินเดีย ก็เริ่มทรงเปลี่ยนแปลงการใน
พระราชสำนักเป็นอย่างผิดหลายอย่าง ที่สำคัญยิ่งนั้น
คือ โปรดให้ตั้งโรงเรียนขึ้นในพระบรมมหาราชวัง
๒ โรง หนึ่งเรียกครูอังกฤษชอ密斯เตอร์แปร์เตอร์สัน
เข้ามาสอนภาษาอังกฤษ อีกหนึ่งสอนภาษาไทย
แล้วมอบสั่งให้ส่งบัณฑิตาพระเจ้านองยาเชอ กับทงบุตร
เจ้านายข้าราชการผู้ใหญ่ซึ่งมีอายุควรแก่การเล่าเรียน
เข้าเป็นนักเรียนในโรงเรียนทั้งสองนี้ นักเรียนพวกนี้
ได้มาทำราชการ จนถึงเป็นเสนาบดีในชั้นหลังกหลาย
คน จะยกพอเป็นตัวอย่างดังเช่น สมเด็จพระยา-
เทวะวงศ์วโรปการ นับว่าเป็นเสนาบดีไทยแรกที่
ปรากฏในพงศาวดารว่ารู้ภาษาฝรั่ง.

๒๖. ถึง ค. ศ. ๑๘๗๓ พระบาทสมเด็จพระจุลจอม-
เกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเจริญพระชันษาบริบูรณ์ ถึงเวลา
ที่จะทรงว่าราชการเอง จึงทำการพระราชพิธีบรมราชา-
ภิเษกอีกครั้ง ๑ ในพิธีนั้นได้มีการเปลื้องอย่าง ๑

ซึ่งใครเห็นแล้วจะลืมนไม่ได้ ด้วยประเพณีแต่โบราณ
 มา ใคร ๆ เข้าเฝ้าพระเจ้าแผ่นดินต้องหมอบกบพน
 เมืองารพระราชพิธีครั้งนั้น ในตอนต้นเจ้านายและ
 ข้าราชการกยงหมอบเฝ้าตามประเพณีเดิม จนถึงเวลา
 เสด็จประทับพระราชบัลลังก์ ทรงพระมหามงกุฎแล้ว
 ก็โปรดให้ประกาศเลิกกิริยาหมอบเฝ้า ในขณะนั้น
 บันดาผู้ซึ่งอยู่ในมหาสมาคมนับด้วยร้อยพร้อมกัน
 ลุกขนิยนเฝ้า แต่เวลานั้นเป็นต้นมา ภายหลังแต่การ
 พระราชพิธีบรมราชาภิเษกแล้ว ก็ทรงประกาศเลิกทาส
 และจัดการเปลี่ยนแปลงขนบธรรมเนียมอย่างอื่น ทำนุ
 บำรุงกรุงสยามตามทางซึ่งสมเด็จพระบรมชนกนาถ ได้
 ทรงเริ่มดำริห์ให้มผลไพบุลย์สืบมาเพียงใด อาจจะ
 กล่าวให้เห็นได้ โดยง่าย เพียงเทียบจำนวนเงินแผ่นดิน
 ซึ่งเก็บได้ราวปีละ ๘ ล้านบาท ใน ค. ศ. ๑๘๖๘ เจริญ
 ขึ้นถึง ๑๕ ล้านบาท เมื่อ ค. ศ. ๑๘๘๒ และเจริญถึง
 ๖๓ ล้านบาท ใน ค. ศ. ๑๘๙๐ อันเป็นปีที่สุดท้ายแห่งรัชกาล

อนวัศเคษเลี่ยนยงของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัว (the great and the record reign of
King Chulalongkorn)

ข้าพเจ้าได้ทราบ (inflicted) ท่านทั้งหลายได้
ฟังบรรยายของข้าพเจ้านานพออยู่แล้ว เรื่องต่อไปนี้
ท่านทั้งหลายอาจจะรู้ได้ในหนังสือซึ่งแต่งเรื่องเมืองไทย
ในชั้นหลัง และซึ่งหนังสือบางกอกโตมได้ลงเรื่อง
วันหลัง (other days Bangkok) ข้าพเจ้าจะหยุด
เรื่องบรรยายเพียงนี้ หวังใจว่าท่านทั้งหลายจะไม่
เบื่อหน่าย.

ร. พ. มหามกุฏราชวิทยาลัย หน้าวัดบวรนิเวศวิหาร พระนคร
นายพินิจ อู่สำราญ ผู้พิมพ์โฆษณา ๘/๑๐/๒๕๐๕

